

Govor predsednika Vlade Republike Slovenije Janeza Janše
na proslavi vrnitve Primorske k matični domovini
Portorož, 16. september 2005
(velja govorjena beseda)

Spoštovane Primorke in Primorci,
Slovenke in Slovenci,
državljanke in državljani Republike Slovenije.

Vrnitev Primorske k matični domovini praznujemo kot nacionalni praznik prvič v zgodovini. V veliko čast in veselje mi je, da se lahko danes spominjamo tega velikega dogodka, ki ne povezuje samo Primork in Primorcev, ampak ves slovenski narod. Praznujemo nekaj, kar dokazuje moč preživetja naroda, ki ga je zgodovina postavila pred številne težke preizkušnje. Primorska je skozi stoletja doživljala mnoge premike meja. A ne glede na številne spremembe, ki segajo v čase beneške republike, habsburške monarhije, kraljevine Jugoslavije in kraljevine Italije, pa seveda tudi njunih naslednic, se je v zavesti Slovencev Primorska vedno ohranjala predvsem kot okno v svet. Te povezanosti slovenstva z morjem ni mogoče gledati zgolj z geografskimi kriteriji, ampak tudi duhovno.

Preko današnje Primorske se je svet pod Alpami tisočletja seznanjal s kulturami sredozemskega prostora. Preko tega ozemlja je k nam prodirala rimska kultura. V mislih nimam samo najstarejše ceste, temveč tudi širjenje meščanske kulture in nazadnje krščanstva, ki nas je tesneje povežalo z Evropo in njenim duhovnim izročilom.

Slovenska reformacija, ki nas je s prvo slovensko knjigo kulturno dvignila in celo postavila pred nekatere evropske narode, je prve pobude dobila iz Trsta. To izjemno mesto ob Jadranu, ki je bilo vedno večnacionalno in z močno slovensko prisotnostjo, je bilo tudi posrednik pri naseljevanju nekaterih rodbin, katerih posamezniki so se izjemno integrirali v slovensko kulturo in postali celo njeni nosilci.

Naj omenim samo Valvasorje in Zoise. Preko tržaškega prostora smo se seznanjali s humanizmom, renesanso in drugimi duhovnimi tokovi. To je skozi zgodovino uveljavilo Primorski prostor tudi kot duhovna pljuča Slovenije.

Med ljudmi iz Primorske najdemo tudi prve slovenske velepodjetnike, na primer Kalistra iz Trsta. In primorski kraji so bili zadnji košček slovenskega ozemlja, ki so ga videli številni naši izseljenci, preden so odrinili na odprto morje.

Primorska je bila stoletja tvorni del slovenskega etničnega ozemlja. Kot je bila izjemna strateška lega Primorske blagoslov za Slovence, pa je bila tudi cilj mnogih apetitov. Primorski Slovenci so bili pogosto žrtev igre interesov velesil. Z londonskim paktom, ki so ga leta 1915 sklenile antantne sile, je bil velik del slovenskega in hrvaškega etničnega ozemlja zagotovljen Kraljevini Italiji. Tudi boji med 1. svetovno vojno, v katerih so se primorski in sploh vsi slovenski vojaki odlikovali s hrabrostjo pri obrambi svoje zemlje, te krivice niso spremenili.

Primorski Slovenci so italijanski iredentizem in imperializem poznali že vsaj stoletje, toda soočenje s fašizmom jih je postavilo pred najtežje preizkušnje. Niso bili deležni le demokratičnega in narodnega zatiranja, ampak lahko govorimo o etnocidu. Vse je bilo

storjeno, da bi kot Slovenci izginili. Prav zato lahko na dogodke, povezane s požigom Narodnega doma in drugih slovenskih ustanov v Trstu, z uporom v Marezigah, z Bazovico in njenimi junaki, kakor tudi domoljubne aktivnosti in narodnoosvobodilni odpor primorskih Slovencev pred in med 2. svetovno vojno, od Tigra in Janka Premrla - Vojka naprej, obravnavamo kot del dolgoletnega antifašističnega odpora, ki nima primerjave v svetu.

Ker so bili slovenski izobraženci posebno na udaru fašizma, so morali zapustiti svoje kraje in se izseliti v kraljevino Jugoslavijo. Nekatere so naselili celo v Makedonijo. Mnogi preprostejši ljudje, zlasti delavci, so bili prisiljeni iskati delo v čezmorskih državah. Večina je tudi tam ohranila zvestobo slovenstvu, zato se je treba na današnji dan spomniti tudi njih in jim javno izreči priznanje za zvestobo slovenskemu narodu.

Prav iz spoštovanja do resničnega antifašizma, od tistih preprostih fantov, ki so si z rutami prevezali usta, ker jim niso pustili slovenskega govorjenja in petja, preko Društva svečenikov sv. Pavla - edinstvene odporiške organizacije v Evropi, pa vse do TIGR-a, se je slovenska vlada letos prvič ob dnevu upora odločila organizirati državno proslavo na Mali Gori nad Ribnico. Tam je prišlo do prvega spopada med tigrovci-antifašističnimi uporniki in okupacijskimi silami. Reakcije na to spominsko prireditev so razgalile večdesetletne zlorabe antifašizma, s katerim se v imenu resnice in tudi vseh tistih, ki so najbolj trpeli pod fašizmom, ni mogoče strinjati. Prevelik je delež Primorske v slovenski zgodovini, prevelike so bile žrtve Primorcev, da so ostali Slovenci, da bi lahko vse njihovo vztrajanje v zvestobi svojemu narodu in njegovi besedi skrčili na nekaj let in eno, za povrh vsega še totalitarno ideologijo.

Slovenska javnost je v veliki meri soglasna, da zasluži slovenska Primorska zaradi zvestobe slovenstvu in najstarejšemu antifašizmu v Evropi poseben spominski dan. Veliko pomembnih datumov je v preteklosti usodno določalo primorsko stvarnost. Prevladuje pa mnenje, da je kot praznik Primorske najbolj primeren 15. september. Dan, ko je bila leta 1947 uveljavljena Mirovna pogodba z Italijo. Takrat je Sloveniji pripadel velik del Goriške, optimizem pa je zavladal tudi glede možnosti pridobitve jadranske obale. Dejansko se s 15. septembrom spominjamo delne mednarodne poprave krivice, ki nam jo je leta 1915 prinesel londonski pakt. Vkolikor takratno komunistično vodstvo poveljne Jugoslavije države ne bi zapeljalo na totalitarno stran železne zavese, bi lahko računali tudi na Trst, Gorico in Benečijo. Kljub vsemu pa predstavlja Mirovna pogodba 15. septembra svojevrstno mednarodno priznanje Slovencev in tudi priznanje njihovega poltretje desetletje starega antifašizma. Bilo bi neodgovorno spregledati tako pomemben dogodek.

Velika zasluga zanj gre pogumu slovenskih primorskih partizanov, ki so krvaveli v spopadih z okupatorjem. Večdesetleten boj primorskih domoljubov proti narodnemu zatiranju, oborožen odpor TIGRa in primorskih partizanov ter vojaška zmaga v okviru zavezniških sil so ustvarili zelo ugodne pogoje za ponovno priključitev vsega slovenskega narodnostnega ozemlja k matični domovini. Žal takratna državna politika, zaslepljena z internacionalistično ideologijo, ni bila sposobna v celoti izkoristiti teh argumentov. Tudi veliki napor, ki so jih po koncu vojne v pogajanja vložili posamezni jugoslovanski oziroma pretežno slovenski strokovnjaki, strateških geopolitičnih silnic hladne vojne niso mogli več premakniti.

Ob spominu na dogajanja tistega časa ne smemo pozabiti posebej tragičnih dogodkov po 2. svetovni vojni, ko so bili mnogi slovenski domoljubi, demokrati in antifašisti, zaradi nasprotovanja komunizmu, preganjani in celo pobiti. Znotraj tega spomina naša zahvala posebej velja tistim primorskim vojakom, ki so se v okviru angleške vojaške pomoči s padali

spustili na slovensko ozemlje in bili nato s strani OZN-e zločinsko likvidirani. Za njihove grobove še vedno ne vemo.

Spoštovani!

Tega praznika danes ne bi bilo, če ne bi bilo svobodne, samostojne in demokratične Slovenske države. Zato velja posebna zahvala tudi vsem Primorcem, ki so pomembno prispevali k slovenski osamosvojitvi in potem k mednarodnemu priznanju Republike Slovenije. Primorci, tudi tisti, ki živijo v sosednji Italijanski republiki, imajo pri tem nemajhne zasluge. O tem pričajo vsakoletna srečanja v Dragi, ki so bila še posebej v totalitarnem času izjemno pomembna za slovensko samorefleksijo in zlasti razvoj demokratičnega mišljenja. Iz pomembnega deleža Primorske v vojni za Slovenijo 1991, iz verige hrabrih dejanj slovenskih teritorialcev in policistov na Primorskem pa moramo vsekakor izzvzeti in poudariti podvig bojne skupine majorja Srečka Lisjaka, ki je s pogumno akcijo zavzela mejni prehod v Rožni dolini, premagala veliko močnejšo posadko agresorske JLA ter tako v odločilnih trenutkih odprla Sloveniji pomemben prehod na zahod.

Od slovenske osamosvojitve naprej lahko naše rojake na drugi strani meje, ki se v EU vse bolj tanjša, brez razlik in delitev obravnavamo kot enakopraven in integralen del slovenskega narodnega telesa. Republika Slovenija preko meddržavnih stikov aktivno podpira njihova prizadevanja za uveljavljanje narodnih pravic. Doma pa je naša dolžnost, da slovenski parlament končno sprejme zakon o pravicah Slovencev brez slovenskega državljanstva, ki ga že 14 let veleva naša ustava.

Zaradi zgrešenega političnega in ekonomskega sistema v času SFRJ ter jugoslovanskih vojaških interesov - kljub velikemu trudu, iznajdljivosti in požrtvovalnosti primorskega človeka v zadnjih desetletjih - razvoj Primorske po drugi svetovni vojni ni bil tak, kot bi lahko bil ali moral biti. Šele v začetku tretjega tisočletja končujemo z izgradnjo avtocestnega omrežja, kar bo ne samo še bolj približalo celotno Primorsko ostalim slovenskim pokrajinam, ampak posledično vzpodbudilo tudi hitrejši gospodarski in družbeni razvoj.

Zanj sta posebej pomembni obe novi visokošolski središči, ki sta se razvili v Kopru in Novi Gorici. Le s pospešenim razvojem znanosti in izobraževanja bo Slovenska Primorska enakopraven partner sosednjim italijanskim regijam, s katerimi bo lahko na ta način še bolj aktivno sodelovala v okviru skupnih evropskih projektov. Univerza v Kopru se pospešeno uveljavlja tudi v širšem mednarodnem prostoru. Upam, da bodo kmalu izpolnjeni tudi vsi pogoji za preoblikovanje novogoriške Politehniko v četrto slovensko univerzo. Uspehom na področju znanosti in izobraževanja se bodo nujno priključili še boljši gospodarski dosežki.

Praznik vrnitve Primorske k matični domovini je praznik vseslovenske povezanosti v boju za skupne vrednote, a hkrati tudi naše odprtosti v svet. Nikoli več se ne sme zgoditi, da bi bil slovenski narod žrtvovan na oltarju geostrateških ali ideoloških interesov. Današnja Evropa je Evropa enakopravnih narodov, in vesel sem, da takšno stališče delimo skupaj s sosednjo Italijo in drugimi partnericami v Evropski uniji, v katero smo vstopili lansko leto. Zunanja politika slovenske države je vedno temeljila na zavzemanju za dobrososedske odnose in tako bo tudi v skupni evropski prihodnosti.

Spoštovani dragi rojaki!

Danes prvič s proslavo, ki se spodobi za državni praznik, praznujemo vrnitev Primorske k matični domovini. Vesel sem, da smo končno zmogli ta državotvorni korak. Vesel sem, da bomo kmalu lahko praznovali podoben praznik z našimi rojaki na Štajerskem in tudi v Prekmurju. Z nekaj težavami, a nezadržno tudi v Sloveniji spoznavamo, da imamo v naši zgodovini veliko sijajnih dogodkov, ki so nas združevali in ki jih lahko iskreno skupaj praznujemo. To nas povezuje tudi v naših skupnih naporih za krepitev slovenske kulture in gospodarstva in za večjo blaginjo vseh.

Draga Primorska, draga Slovenska Istra in Goriška, iskrene čestitke ob tvojem in našem skupnem prazniku.